

Devrim Arabaları : “Ya Yaparsak!...”*

Serdar Şahinkaya**

Yazının başlığı son günlerde vizyona giren bir filmin adını taşıyor. Filmin ilk fragmanlarını izlediğimde etkilenmiş ve heyecanlanmış idim. Ama yönetmeni Tolga Örnek’in Gelibolu Belgeseli ve belgesel ile ilgili tartışmalardaki görüşleri nedeniyle yine de aklımda kimi kuşkular vardı. Uzun yıllardır Türkiye’nin sanayileşme tarihini merak ederek çalışan ve bu süreç içerisinde “**Devrim Otomobili**”¹ ne ait yazılı çizili ne var ise zamanında okumuş ve arşivlemiş birisi olarak 25 Ekim günü filmi izledim.

Çok beğendiğimi ve içinden geçtiğimiz konjonktürde izlenilmesi ve izlettirilmesinde sonsuz yararlar gördüğümü baştan ifade etmek istiyorum. Hele “*Mustafa*” bu kadar gündemde iken.

Filme geçmeden önce 1997 yılı Ağustos ayında bir öğrenci projesi olarak çekilmiş belgeselden bahsetmek yerinde olacaktır. Belgeselin adı “**Devrim**”. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesinden dört genç (*Fulten Ersun, Funda Erzurum, Görkem Kiriş, Didem Yılmaz*) tarafından yapılmış müthiş bir film². Devrim Otomobilinin imalatçıları arasında yer alan gerçek aktörlerin kendilerinden dinleyecek, yıllar geçse de konu “**Devrim**” olunca o günkü heyecanlarından hiçbir şey yitirmediklerini göreceksiniz.

“**Devrim Arabaları**”³ bugünlerde çok ihtiyacımız olan “*azim*” “*imal etme iradesi ve inancı*” ve de “*birbirine inanan insanların neleri başarabileceğini*”

* Cumhuriyet_Bilim ve Teknoloji, Yıl: 22, Sayı: 1131. 21 Kasım 2008’de ve EĞİAD, Yarın Dergisi Otomotiv ve Yan Sanayi Özel Eki, İzmir, Şubat 2010, s.7–11’de yayınlanmıştır.

** Dr., Siyasal Bilgiler Fakültesi (Y/Z)

1 <http://www.devrimotomobil.com/>

2 Devrim Belgeselini izlemek için aşağıdaki linki kullanabilirsiniz

<http://www.showtvnet.com/belgesel/default.asp?product=archive/belgesel/ogrenci/devrim.asf>

3 <http://www.devrimarabaları.com/>

ayrıca “biz istesek de yapamayızculara karşı gösterilen direncin” gerçekte de bu topraklarda yaşanmış bir başarının öyküsüdür...⁴

Hikâye, bu aracı üretme görevini üstlenmiş 23 mühendisin kariyerlerini ve aile hayatlarını riske atarak girdikleri bu üretim macerasında zamanla, yoklukla, politikayla, karşılarına çıkan sayısız engelle mücadelelerini anlatır.

Aslında anlatılan bir **inanç ve azim** öyküsüdür. “**Devrim Arabaları**” Türk mühendisinin ve işçisinin, 20 sene öncesine kadar toplu işne dahi üretemeyen bir ülkede kalkıştıkları bu meydan okumayı, bugün her şeye kolayca sahip olan nesillere, idealist zihniyeti ve zaferi de aktararak yaşattıkları bir **birlik ve başarı** öyküsüdür.

* * *

Gelelim filmin usta oyuncularına⁵:

Oyuncular için söylenecek söz yok bence. Her biri üstlendikleri rolü, projenin tarihsel sorumluluğu dahilinde başarmışlar. “Yürekten” kutlamak gerektiğini belirtmeliyim. Zira bu ekip gerçekten “yüreğini” ortaya koymuş.

GÜNDÜZ - Taner Birsel: Hafif sıradışı, tarihe, bilime, sosyolojiye meraklı bir asker mühendis. Geçmişte de zor ve imkânsız projelerde çalışmış; bunların çoğunu başarmasına rağmen ülkenin, perde arkasındaki güçleri bu projelerin çoğunun iptaline neden olmuş. O, yine de heyecanını kaybetmemiş, projeleriyle ülkeye faydalı olabileceğine inanmış, idealizmini korumuş. Devrim projesi onun çocuğu gibi. Projeye ve ekibe herkes ve herşeyden çok o inanıyor.

4 Mühendislik ve Mimarlık Öyküleri. TMMOB, Nisan 2004. Ankara. s.89- 119 arasında yer alan iki makale: İsmet Özkan. “Devrim Otomobili Raporu” ve Aydın Engin, “ 23 inaçlı insanın, 129 günlük serüveni sonucu 1961’de doğan ve hala direnen bir otomobil: Adı Devrim”. Bu çalışmalara internet üzerinden de erişilebilir. <http://www.tmmob.org.tr/modules/books/pdf/mmoykuler.pdf>.

Ayrıca tamamıyla bahse konu otomobil (ler) için yazılmış bir yapıt için bakınız: Muhittin Şimşek (2006), Yarım Kalan Devrim Rüyası. Alfa Yayınları. İstanbul. Kendisini devrim hareketinin sınıf başarısı olarak değil de, 27 Mayıs ihtilalinin simgelerinden biri olarak kabul ettirmiş olan Devrim Otomobillerinin hikâyesi hep anlatılmıştır. İlk yerli üretim otomobil, zamanın İhtilal Komite Başkanı Cemal Gürsel’in emriyle tezgâha alınmıştı. Tezgâhtan inip fabrikadan yürüyerek çıkabilirlerse adına “Devrim” denecekti. Ancak 29 Ekim 1961 günü, geçit resminde korkulan oldu ve “Devrim Durdu”. Ardından “Devrim” projesi de durduruldu. Peki, gerçekte ne olmuştu? Devrim otomobillerinin gerçek öyküsü, anlamı, arka planında yaşananlar, bu kitabın konusu. Kitapta sadece Devrim otomobillerinin öyküsü anlatılmıyor. Nuri Demirağ’ın uçak fabrikasının atıl hale getirilmesi, Etimesgut Uçak Fabrikası’nın traktör fabrikasına dönüştürülmesi, Raybus Projesinin baltalanması gibi örneklerle cumhuriyet sonrasında gerçekleştirilmesi gerekli olan Türk Sanayi Devrimini engelleme zihniyeti de belgeleriyle ortaya konuyor.

5 <http://www.devrimarabaları.com/oyuncular.html>

HAYATİ - Ali Düşenkalkar: Çok titiz, çok panik, sürekli terleyen sürekli endişelenen biri. Herşeyi ince ince hesap ediyor. Nitekim projenin muhasebesi ona emanet. Kuruşu kuruşuna herşeyi takip ediyor. Arabası paramparça edilmiş olmasına rağmen projeye inancı tam.

UĞUR - Halit Ergenç: Amerika eğitilmiş, klasik müziğe meraklı tedbirli, sakin, hiçbir zaman aşırı tepki vermeyen bir mühendis. Türk sigarası fazla öksürttüğü için içemiyor, bunun yerine Amerikan sigarası tercih ediyor. Herkes çay içerken o kahveyi tercih ediyor. Çalışma tutumunun altına şık bir fular takabilecek kadar da titiz ve şık bir adam. Motor konusunda uzman.

CEMAL GÜRSEL - Sait Genay: Devlet Başkanı. Askeriye’de ve MBK’de Cemal Aga olarak biliniyor. Tören günü onun için herşeyin kesinleşeceği, fikir babası olduğu projeyi tüm Türkiye ile paylaşacağı an. Bunun hem heyecanını hem de korkusunu yaşıyor.

RECEP USTA - Altan Gördüm: İri yarı, güçlü, sert ifadeli biri. Sözüünü sakınmayan tavır yüzünden, projeye geçinceye kadar fabrikanın “sürgün” bölgesinde çalışıyordu. Alaylı; mühendislerle korakor mücadele edebilecek kadar bilgili. İnatçı. Bir şeye kafayı taktı mı çözünceye kadar bırakmıyor.

SUNA - Vahide Gördüm: Gündüz’ün 25 yıllık eşi. Güçlü, içinde bulunduğu mekanı dolduran bir kişiliği ve varlığı var. Hayatı boyunca Gündüz’ü destekleyen, onun hayallerine koşmasına yardımcı olan kadın olmuş. Ama bu projede artık çok yorgun. Yine aynı kötü şeylerin olacağını, yine Gündüz’ün projede çalışmaktan onunla hiç ilgilenemeyeceğini; sonunda da kalbi kırık hevesi kaçmış Gündüz’ü teselli etmek zorunda kalacağını biliyor.

NİLÜFER - Seçil Mutlu: Heyecanlı, cıvıl cıvıl bir mühendis eşi. O kadar doğal o kadar sıcak ki bazen her aklıma geleni, ortamına bakmadan söyleyebiliyor. Kocasına düşkünlüğüne bugünlerde yeni doğacak çocuğunun da heyecanı eklenmiş durumda. Sevecenliğiyle, ekibe verdiği destekle herkesin gözdesi haline gelir.

İSMET - Serhat Tutumluer: Dahi derecede akıllı, arabalara takmış bir mühendis. Bir kez baktığı motoru bütün detaylarıyla çizebilecek kadar konuya hakim. Bu projede Gündüz’ün en güvendiği adam. Hatta Gündüz’ün bu projeye giriş sebebi.

NECİP - Onur Ünsal: Projenin en genç mühendisi. Zaten bu yüzden ona ayakçı muamelesi yapılıyor. Ama o halinden memnun. Çok zeki ve idealist mühendislerle birlikte çalıştığının farkında. Gündüz'e hayran. Eşi 6 aylık hamile. Bu yüzden onu gecenin bir yarısı elma ararken görmek sıradan bir olay.

SAMİ - Uğur Polat:Kötü karakter gibi duruyor ama onun da kendine göre gerekçeleri var. O da mühendis. Hatta iyi bir mühendis. Şimdi müsteşar seviyesinde bir bürokrat. O da vatansever. Ama araba konusunda inançsız. "Kardeşim, toplu iğne yapamıyoruz ne arabası... Bu, devletin parasını çarçur etmekten başka bir şey değil!" düşüncesinde...

LATİF - Selçuk Yöntem: Yetenekli, tecrübeli, pratik düşünen ama huysuz biri. Bütün proje boyunca bir yandan söylenirken bir yandan da iş yapıyor. Gündüz'le aralarında daha önce başarısızlığa uğrayan bir projede çalıştıkları için kader ortaklığı var. Yaşı ve kilosu, sağlıkla ilgili sorunlara gebe.

ENDER - Cengiz Bozkurt: Nerede ilginç bir haber varsa onun peşinde koşan, haberi herşeyin üstünde tutan, sözünü kimseden esirgemeyen yaman bir gazeteci. Ankara'daki tartışmalarda Devrim projesinin ilginç tartışmalara gebe olacağını hisseder ve yazdığı makalelerle ortalığı alevlendirir.

ERHAN - Levent Can: Sami'nin bürokratlarından. En başta projenin en ateşli muhaliflerinden biri. Ancak projenin ilerlediğini Eskişehir'dekilerin azmini ve başarılarını gördükçe git gide projeye inanır.

* * *

Devrim Otomobilinin gerçek öyküsünün filme konu olan kurgusunda öne çıkartılan hususları gelin birlikte Synopsisten okuyalım:

<<Yıl 1961. Otomotiv Endüstri Kongresi sonrası verilen davette işadamları, gazeteciler, bürokratlar, Devlet Başkanı Cemal Gürsel ülkenin kalkınmasının durumunu tartışmaktadırlar. Cemal Aga sinirlenip bu ülkenin otomobil bile imal edebileceğini söyler. Bir anda bu iddia ciddi bir meydan okumaya dönüşür. Paşa emrini verir. Yaklaşmakta olan Cumhuriyet Bayramı'na ilk yerli otomobil yetişecektir! Neredeyse imkansız bu görevi hem gerçekleştirebilecek hem de kabul edecek kişi aranır. Gündüz Serter'de karar kılınır. Vatana hizmet duygusuyla tereddütsüz görevi kabul eden Gündüz Bey güvendiği mühendislerden oluşan

bir ekip kurar. Yaklaşık 130 günde sıfırdan bir otomobil imal edeceklerdir. Otomobilin gösterileceği 29 Ekim tarihine kadar neredeyse hiç görüşmemek üzere ailelerinden ayrılan ekip, Eskişehir’de kendilerine tahsis edilen eski bir atölyede buluşur. Araba yapmak için gerekli özel bir makine, tesisat olmadığı gibi basit bir vinç ve küçük el aletleri dışında hiçbir şeyleri yoktur. Güya devlet eliyle yapılan bu projeye Başkan dışında herkesin muhalefet ettiği buradan bile bellidir. Zaten daha proje bütçesi onaylanırken muhalifler neredeyse yarısını kırpmış, “alt tarafı bir otomobil için” 900 bin lirayı uygun görmüştür. Görünen o ki, ekibin uğraşacağı tek şey arabanın imalatı

olmayacaktır. Başkanın danışmanı Sami Bey tavrını daha ilk günden koymuştur. Bir başka muhalif grup da basındır. Her gün projeye ilgili olumsuz bir haber çıkmaktadır. “Pahalı, lüzumsuz” bu proje için kullanılan en hafif sıfatlardır. Uzun araştırmalar ve teknik toplantılardan sonra nasıl bir araba yapılacağına karar veren ekip, imalata geçtiğinde makine parkı eksikliğini fazlasıyla hisseder. Aslında arabadan önce yapılması gereken, arabayı yapacak makinelerin yapılmasıdır. Ancak buna zaman yoktur. Ekip herşeyi pratik çözümlerle, şartları zorlayarak halleder. Zaman ilerledikçe proje esnasında tanışanlar dost olurlar, birbirini tanıyanların da dostlukları pekişir. Ortak amaçları onları bir aile haline getirir.

Zor şartlarda, aksiliklerle son günlere yaklaşılrken ilk arabanın marşına basılır. Bu gelişme, projeyi takip eden herkesi şaşırtmıştır. Özellikle, projeye çok alay eden gazeteciler ve projenin gerçekleşmemesi için elinden geleni yapan Sami ve yandaşları.

Uykusuz geçen son hafta ile birlikte bir araba daha imal eden ekip, ertesi gün Ankara’da Paşa’nın huzuruna çıkacak arabaları 28 Ekim gecesi trene yüklerler.

Devrim, ilk ve son yolculuğuna hazırdır. >>

Devrim Otomobili görücüye çıkarken⁶

<<Biri bej diğeri siyah iki adet Devrim'in benzin depoları buharlı lokomotifin bacasından çıkacak kıvılcımların yaratacağı tehlike nedeniyle boşaltılmıştır. Arabalara, bir kilometre ötedeki Shell istasyonuna gitmeye yetecek kadar, bir

iki litre benzin konmuş ancak kraldan çok kralcı yüksek bürokratların aceleciliği, konvoya eşlik eden motosikletli polislerin zamanında uyarılmamasıyla benzin ikmali yapılamadan TBMM'ninyolu tutulmuştur. Cumhurbaşkanı Gürsel siyah arabaya yaklaşırken Kemalettin Vardar ile Rifat Serdaroğlu gazete

kağıdından yaptıkları huni ile alalacele bulunan bir bidon benzini siyah Devrim'in deposuna doldurmaya uğraşırlar ama nafile. Kağıt huninin ıslanıp hamurlaşmaması ile Kemalettin Vardar'ın avuçlarını huni gibi depo kapağına tutup, "Dök şunu Rifat geliyor adam, dök şunu" çabaları da sonuçsuz kalacak, benzin depo yerine yere boşalacaktır. Gürsel gelip siyah otomobile oturunca, Serdoğlu çaresizlik içinde, benzinden sıırıslam ellerini pantolonuna silip direksiyona oturur ama siyah Devrim otomobili ancak 200 metre gider, önce bir öksürür, sonra da durur.

Cemal Gürsel sorar: "Ne oldu?" Her zaman sakın, her zaman çelebi Serdaroğlu yanıtlar: "Benzin bitti paşam"... ve Gürsel tarihsel(!) sözünü söyler: **"Batı kafası ile otomobil yapıyorsunuz ama Doğu kafası ile benzin koymayı unutuyorsunuz!"**

O arada, Nurettin Erguvanlı, Şecaatin Sevgen ve Mehmet Nöker benzin ikmali yapmayı becerdikleri bej Devrim'i çabucak siyah Devrim'in yanına çekerler ve Gürsel bu arabaya geçer. Direksiyonunda yüksek mühendis Şecaattin Sevgen'in oturduğu bej renkli Devrim-1 Ankara caddelerini, alkış ve gözyaşları arasında aşp, önce Anıtkabir'e oradan da geçit töreninin yapılacağı Hipodrom'a gider ve geçit törenine katılır.

6 Bu kısım; Mahmut Kiper: "Umutlar Benzinle Tükendi" 12 Ağustos 2008, Cumhuriyet – Strateji'den özetlenmiştir.

Devrim'e ölüm fermanı

Ama 30 Ekim sabahı yayınlanan tüm gazeteler ağız birliği etmişçesine ve galiba Devrim sözcüğüyle bilinçaltı bir hesaplaşmanın hınç ve şehvetiyle “Devrim yolda kaldı”, “Devrim’in benzini bitti”, “Devrim yürümedi”, “Devrim ancak 200 metre yürüdü” başlıklarıyla çıkarlar.

Devrim'in defteri dürülmüştür>>.

* * *

İzlerken Not Ettiğim Replikler

Cumhuriyet dönemi sanayileşme süreçlerinin bir anlamda ikinci basamağı olarak kabul edeceğimiz bir dönemin, farklı bir ifade ile Plan mekanizması ile ithal ikameci sanayileşme stratejisinin bilinçli bir tercih olarak seçildiği dönemin⁷ başlangıcına ait bir öyküdür “Devrim Otomobili”. Destekçilerinden daha çok her kesimden muhaliflerinin olduğu bir projedir de aynı zamanda. İşte “Devrim Arabaları” bence bu bağlamı zaman zaman çok becerikli bir tarzda vurgulamış.

Gelelim not ettiğim repliklere:

“Bunlar, ülkenin parasını batıracak”

“Bu memleketin olmadık hayallere verecek parası yok”

“Ortada bunca menfi durum varken, bu işi yapamazsınız”

“Devletin parası o kadar sahipsiz değil”

ABD yardım heyetinin iki temsilcisi ile bir Türk Bürokratın projenin gerçekleştirildiği CER Atölyesini ziyaretlerinin çıkışında, Türk bürokratın Amerikalıya dönerek;

Yapacaklar gibi görünüyorlar demesi üzerine Amerikalı görevlinin;

Yapmalarındansa yapmaya inanmaları, bu inanç daha kötü değil mi?

“Biz istesekte yapamayız, devletin parası o kadar da sahipsiz değil”
diretmelerine karşı filmin sürükleyici karakteri Gündüz Bey:

⁷ Bu dönemle ilgili olarak temel bir başvuru kaynağı: Günel Kansu (2004): Planlı Yıllar (anılarla DPT'nin öyküsü). İş Bankası Kültür Yayınları. Haziran. İstanbul

“Ya yaparsak!...”

Mühendis İsmet; **“Ben iktisadi hürriyetten bahsediyorum”**

Mühendis Necip; **“Biz bu otomobili yapınca utanacaklar ama”**

Tecrübeli kurt mühendis Latif’in çömez Necip’e seslenmesi;

“Türkiye’de hiçbir başarı cezasız kalmaz evlat”

Ve yine mühendis Latif;

“Adı DEVRİM olan bir otomobilin sokaklarda yürümesine kimse izin vermez”

* * *

Yazıyı bitirirken Devrim Arabalarının 29 ana sahnesi için **Demir Demirkan**’ın bestelediği ezgilere değinilmese büyük haksızlık olabilirdi. Demirkan’ın bestelerine Piyanist Solist S. Tuluğ Tırpan eşlik etmiş. Müzikler Prag Flarmoni Orkestrası tarafından canlı çalınmış. Filme ait müzikler ne iyi ki bir VCD’ de toplanmış: **Demir Demirkan – Devrim Arabaları / Özgün Film Müzikleri.**

Bence, “Devrim Otomobili”nin öyküsünü ve benzer öyküleri de Cumhuriyetin 85inci Yıldönümünde Cumhuriyetimizin parlak sayfaları olarak hem okuyun, hem okutturun.

Ve de “Devrim Arabaları” nı izleyin...

Filmin giriş sözleri ile yazıyı noktalayalım:

“Eğer biz yapabileceğimizi gösterirsek neler olabilir? Neler değişebilir? Düşünsenize!..